

vistisk») eller studera strukturen i deras relationer och låta element av den definiera konflikten («strukturell» konflikt). Ericson kombinerar angreppssätten, med stor vikt vid strukturella konflikter som förståelsebakgrund för konfliktuppfattningar, men underskattar möjligen svårigheterna att fastställa «objektiva» konflikter på ett sätt som inte — åtminstone tyst — förutsätter egna värderingar

Kap. 2 tar upp på vilken nivå och med vilka metoder frågorna skall angripas och väljer väsentligen att studera grupper och nätverk i civilsamhället som försöker skapa försoning eller förutsättningar därför. Hur tänker de? Vilka mål har de och hur tror de att de kan nå dem? Hur har de gripit sig an problemen och vilka ytterligare problem har de upplevt? I vilka avseenden menar de själva att de har lyckats bättre eller sämre? Hur ser deras moraliska landskap ut? För att få svar används dels andra författares arbeten om grupperna, dels vad de säger om sig själva i skrifter och de svar deras medlemmar ger i intervjuer och uttalanden. Här finns metodproblem: intervjuareffekter, «trait desirability» (tendens att ge socialt acceptabla svar), m.m. Hon är dock klart medveten om flera av dessa och om hur vem hon är kan ha påverkat svaren, men det är ej klart när hon bara har godtagit svar resp. ställt kritiska uppföljningsfrågor, eller i vad mån hon har sökt efter kollektivt förtigande: ting folk inte talar om till utomstående eller ens varandra.

Kap. 4–5 förbereder ytterligare huvudfrågornas behandling. Att se studerade grupper i en konfliktkontext och förstå dem i ljuset därav förutsätter frågor om konflikterna i Sydafrika och Nordirland: Vad är deras historiska bakgrund? Hur ser konfliktparterna ut utifrån i termer av social och kulturell bakgrund, strukturering och maktrelationer inom politik, ekonomi och andra områden? Hur definierar de sig själva och varandra? Hur ser de sig som offer för varandras handlingar och hur skiljer sig deras definitioner härav? Hur ser deras moraliska landskap ut?

Kap. 6–7 behandlar dessa frågor för övergripande parter och försoningsorienterade aktörer. Var ligger de strukturellt och kulturellt i sina samhällen? Lokaliserar de sig i särskilda zoner av de bredare moraliska landskapen? Hur arbetar de, vilka problem har de mött, vilka ser de som möjliga att lösa och hur?

Svaren på dem för vidare till komparativa frågor. Var och hur liknar de två fallen av försoningsarbete varandra resp. skiljer sig åt? Är skillnaderna mellan fallen större än skillnaderna mellan olika grupper inom resp. huvudfall? Hur kan man förstå dem med utgångspunkt i likheter resp. skillnader i de två samhällena? Den omfattande bakgrundsteckningen tillåter viktiga insikter om skillnader hon noterar mellan de två fallen. I Nordirland ses säkra och neutrala mötesplatser som en viktig betingelse för en för-

soningsprocess, och detta problem som lösbart. I Sydafrika har Sanningskommissionen begränsade resultat för försoning, och sökandet efter andra mötesplatser försvaras av de stora sociala resursskillnaderna mellan parterna. Att den iriska konflikten övervägande är horisontal och den i Sydafrika i stor grad har vertikala inslag ses också i upplevda betingelser för försoning. I Nordirland dominerar återställande av fred (trygga relationer), i Sydafrika krävs mera restitution för oförrätter: en ursäkt är tom utan åtföljande handling.

Avhandlingens sista frågor utgår från dessa jämförelser. Vilka generella slutsatser är tillåtliga, resp. när skiljer sig fallen för mycket för generaliseringar? Vilka slutsatser tillåter fallstudierna om faktorer som positivt eller negativt påverkar försoningsprocesser? Vilka ytterligare frågor behöver vi i framtiden söka svar på för att komma vidare i förståelsen?

Med sina 499 sidor, varav 35 sidor källförteckning, och 1751 fotnoter påminner boken mera om gamla dagars gradualavhandling än dagens doktorexamen, och icke bara kvantitativt. Ericson har tillägnat sig omfattande kunskaper i freds forskning, filosofi, socialpsykologi och historia för att precisera frågorna och möjliggöra en solid empirisk, analytisk och tvärvetenskaplig behandling av dem. Den för därigenom på viktiga punkter forskningen framåt och borde också kunna göra det för praktiker, eftersom tredjepartsinterventioner i konflikter ofta tycks förutsätta att «försoning» kan ordnas genom administrativa och juridiska åtgärder efter något standardrecept och hon påvisar att det är en längre och svårare process där parternas egna kunskaper är oersättliga och enkla standardrecept inte duger.

Håkan Wiberg

George Pattison: *A Short Course in the Philosophy of Religion*. 227 sid. SCM Press, London 2001.

George Pattisons kortkurs i religionsfilosofi började just som en kortkurs vid St. Andrew's Biblical-Theological Institute i Moskva. Pattison, verksam i både Cambridge och Aarhus, gav sex föreläsningar om religionsfilosofins historia och framtid. Det grämer mig att jag inte var där. Pattison framstår som en spirituellt lärare vars ambition är att få åhörare och läsare att tänka själva kring de frågor som religionsfilosofin ägnar sig åt. Han skriver att hans arbete inte är så mycket av «this is how it is». Det handlar med om «let's get the ball rolling». Pattison redogör inte för religionsfilosofins centrala frågor, grundläggande metoder eller stora tänkare. Han religionsfilosofierar kring ett antal intressanta problemhävror och väcker

både läsarens nyfikenhet och egna religionsfilosofiska förmåga.

Religionsfilosofi är, betonar Pattison, ett filosofiskt ämne. Det innebär att religionsfilosofen måste koncentrera sig på att klargöra och ifrågasätta de uttalande eller outtalande förutsättningar som förekommer i olika religiösa eller religionsvetenskapliga sammanhang. I sin kortkurs diskuterar Pattison tre förutsättningar som den moderna religionsfilosofin villar på; uppkomsten av en historisk medvetenhet, uppmärksammandet av subjektets betydelse («the turn to the subject») och insikten att språket är grundläggande för vårt tänkande och vår verklighetsuppfattning («the linguistic turn»). Pattison klargör vari de tre förutsättningarna består och påvisar deras förekomst med hjälp av exempel. Han analyserar deras funktion i moderna, reduktionistiska religionsfilosofiska positioner innan han övergår till att dra upp riktlinjerna för en icke-reduktionistisk, hermeneutiskt inriktad religionsfilosofi. Pattison eftersträvar en religionsfilosofi som präglas av en historisk medvetenhet, ett uppmärksammande av subjektets betydelse och ett betonande av språkets grundläggande funktioner. Religionsfilosofen får inte uppfattas som en objektiv bedömare som står utanför såväl historien som språket, en bedömare vars personliga religiösa brottningar och grubblerier inte präglar de religionsfilosofiska reflektionerna. Religionsfilosofen är en aktör i historien och i språket, en aktör som inte bidrar med slutgiltiga lösningar på våra existentiella frågor utan med mer provisoriska inlägg i mänsklighetens ständigt pågående samtal om vadan och varthän. Pattison tydliggör vari den religionsfilosofi som han rekommenderar består genom att ta upp ett specifikt problemområde till behandling: lidandet, ondskan och det eviga livets relation till människors många gånger vedervärdiga livssituation.

Pattisons arbete är tematiskt uppbyggt med en tydlig röd tråd som löper genom hela boken. Ett stort antal tänkare passerar revy, delar av deras reflektioner presenteras för att exemplifiera en eller ett par av de problem och förhållningssätt som Pattison diskuterar. Störst intresse visar Pattison för Heidegger, Kant, Kierkegaard, Hegel och Nietzsche men intressanta resonemang som berör Freud, Augustinus och Wittgenstein förekommer också. Pattison relaterar tänkare från olika sammanhang och från olika historiska epoker till varandra och tar därigenom med läsaren på ett intellektuellt äventyr av det mer omvälvande slaget. Gång på gång under läsningen kommer jag på mig själv med att formulera frågor som jag aldrig skulle ha ställt om inte Pattison hade uppmuntrat mig till det. Hur förhåller sig egentligen Jungs tänkande till Hicks pluralistiska position? Vad skulle Sartre och Thomas av Aquino säga till varandra om de möttes?

Pattisons kortkurs innehåller några betoningar som jag särskilt vill lyfta fram. För det första understryks religionsfilosofins tvärvetenskapliga karaktär. Religionsfilosofen måste vara uppmärksam på antropologiska, psykologiska, litteraturvetenskapliga, historiska, sociologiska och andra forskningsresultat som kan tillföra religionsfilosofin nytt material. Religionsfilosofen kan, om hon eller han besitter den nödvändiga lyhördheten och pedagogiska förmågan, tillföra övriga religionsvetenskapliga discipliner användbara förutsättningsanalytiska och metodologiska bearbetningar. För det andra poängteras att den religiösa tron är en helhet där de intellektuella delarna inte utgör en avgränsad dimension. Pattison intresserar sig särskilt för samspelet mellan människans intellektuella reflektion över trosinnehållet och hennes konstnärliga och litterära bearbetning av religiösa frågor och ställningstaganden. Så kommer det sig att bröderna Ivan och Aljosja Karamazov, starets Zosima och furst Mysjkin tillåts beblanda sig med Kant, Descartes och de andra. För det tredje uppmärksammar Pattison religionsfilosofen som person. Det faktum att det religionsfilosofiska arbetet ofta är sprunget ur djupt personliga brottningskamper är inte en brist som äventyrar religionsfilosofens objektivitet utan en värdefull tillgång som gör det möjligt för religionsfilosofen att utföra sitt arbete med insikt och engagemang.

Jag är inte övertygad om att Pattisons bok kan fungera som lärobok vid en introduktionskurs i religionsfilosofi. Vad som gör mig tveksam är att Pattison förhåller sig till ett stort antal filosofer och filosofiska positioner utan att presentera dem på ett introducerande sätt. Om läraren inte besitter Pattisons pedagogiska förmåga och omfattande filosofiska kompetens kan detta skapa en alltför omfattande förvirring hos studenterna. Dessutom strukturerar inte Pattison sin framställning med hjälp av underrubriker, något som kan göra texten svårtillgänglig för religionsfilosofiska noviser. Boken kommer nog bäst till sin rätt som inspirationskälla för redan verksamma religionsfilosofer, för filosofiskt intresserade forskare inom andra religionsvetenskapliga discipliner eller för kyrkligt verksamma teologer. Som energikick för dem som fruktar att deras tänkande håller på att stagnera i redan vedertagna former kan Pattisons kortkurs fungera som en välkommen vitamininjektion.

*Karin Johannesson*